

УДК 821.161.2-1.09(092)

Богдан С. М.

ПОЕТИКА ЗАГАДКИ І КОНЦЕПТ ТАБУЙОВАНОГО ІМЕНІ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті зроблено спробу розглянути елементи поетики загадки і мотиву табуйованого імені у поезіях Миколи Вінграновського на рівні образів і композиції, ідентифікувати їхні функції та авторські модифікації порівняно з архаїчними моделями, а також провести певні паралелі з творчістю поетів Київської школи.

Ключові слова: загадка, табу, ім'я, назва, міф, поезія, Микола Вінграновський.

Загадка є одним із жанрів фольклору, тісно пов'язаним із давнім міфологічним світоглядом [15, с. 3]. На думку дослідників, вона була свого часу складником ініціальних обрядів [8, с. 170]. Учені міфологічної школи (Ф. Буслаєв), доводячи міфологічну генезу загадок, вбачали їхні джерела у формулах питань-відповідей космогонічних переказів про початок світу і першолюдину [14, с. 209]. З позицій міфу загадку розглядали О. Потєбня, І. Франко, В. Топоров, Т. Ців'ян [14, с. 209]. Сягаючи корінням архаїчних уявлень, загадка вплинула на поетичне мовлення: як зазначає Е. Тайлор, «будь-яке поетичне порівняння, якщо воно не дуже темне і віддалене, у разі відомої невеликої перестановки може стати загадкою» [21, с. 80]. Поезію і загадку зближує те, що і та, і та, «... як будь-яке інакомовлення, відкриває інші смисли, даючи змогу бачити речі не такими, якими вони видаються спершу, а такими, що не дорівнюють собі» [16, с. 158].

За визначенням, «жанру загадки підпорядкований тип висловів (паремій, текстів), суть семантики яких становлять аналітичні процедури (з одночасними процесами перетворення та ідентифікації) для створення образно-інакомовної описової частини (власне загадки, сигніфіката, кода) з імпліцитно заданим об'єктом опису (відгадкою, денотатом)» [14, с. 209]. Оця «образно-інакомовна описова частина», або ж, за Р. Джорджесом і А. Дандісом, «дескриптивні елементи» [14, с. 210] можуть бути використані і письменниками як спосіб створення своєрідних авторських текстів.

Існує окремий жанр віршованої загадки, «заснований на алегоричному визначенні ознак

явища (перифраз) з настановою на їх розгадування» [14, с. 210]. В українській поезії до цього жанру зверталися Л. Боровиковський, Л. Глібов, Ю. Федькович, І. Франко та ін. [14, с. 210]. Проте у модерній літературі загадка втратила алегоричне звучання і наблизилася радше до символічної глибини, при цьому однозначна відгадка для читача стала не завжди можливою. Поетика загадки справила вплив на тропи цілої низки митців (П. Тичина, Б.-І. Антонич, І. Калинець, В. Вовк, В. Свідзинський). Наявна вона і в творчості поетів Київської школи – наприклад, на народну загадку як основу авторських метафор-загадок В. Голобородька вказала Ю. Шутенко [25, с. 198]. На нашу думку, ми маємо підстави досліджувати поетику загадки і в творах Миколи Вінграновського. Про «силу загадки» у його текстах писав Т. Салига [19, с. 43], проте об'єктом докладнішого вивчення вона ще не була. Спробуємо звернутися до цього питання на основі власних спостережень, ґрунтуючись на матеріалі поезій автора. На нашу думку, про поетику загадки у Вінграновського може йтися як на рівні образному, так і композиційному.

Перший – образний – рівень передбачає використання образів із народних загадок у поетичній тканині тексту. Так відбувається у вірші «Розкажу тобі я ще й про те...», у рядках «Розкажу тобі я про сніги, / Про сніги, що ходять без ноги...» [2, с. 243]. Образ снігу, що ходить без ніг, узято з народних загадок: «Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде» (відгадка – сніг) [22, с. 31]. На тому, що сніг не має ніг, наголошують й інші загадки: «Без крил, без ніг білі мухи літають» [22, с. 28], «Без крил, без ніг – на

дерево сідає» [22, с. 29], «Летіло без крил, упало без ніг, варив повар без огню, їла пані без рота» [22, с. 31]. Поет використав у своєму вірші й образ-відгадку («сніг»), і його зашифрований опис («ходить без ніг»), який перетворився в авторському тексті на поетичну метафору. Як видається, у першій строфі цієї поезії («Розкажу тобі я ще й про те, / Як у зайця вухо не росте, / Як росте у зайця довгий хвіст, / Довгий хвіст від лісу через міст») є ще один образ із загадки, яка звучить так: «Через море куций хвіст» (відгадка – дужка відра) [9, с. 65]. Проте тут використано і по-авторськи переосмислено лише описову частину загадки, яка перетворилася на своєрідний поетично-казковий образ, а відгадки немає, вона стала непотрібною, оскільки і сам текст не є загадкою.

Теоретичні дослідження загадки стверджують, що «з погляду теорії тексту загадка являє собою трикомпонентний дискурс, який складається з формулювання тексту, запитання (“що це?”) і відповіді; перший компонент в реалізації загадки є обов’язковим, він існує у вигляді вербалізованої реальності; два інших – факультативні» [14, с. 210]. Якщо в наведеному вище прикладі ми віднайшли перший і третій елементи загадки (формулювання і відповідь), то в наступних текстах, до яких звернемося, маємо справу лише з першою й обов’язковою її складовою – зашифрованим описом. У цих поезіях закони загадки діють на композиційному рівні, перетворюючи цілі тексти на своєрідне «інакомовлення», чим загадка по суті і є: адже вона – «таємна мова» [25, с. 203] і є «неповним і/або викривленим (трансформованим, метафоричним) описом загаданого об’єкта» [13, с. 167]. Такий «навмисне трансформований опис реальності» [13, с. 166], яку читач часом мусить реконструювати шляхом зусиль власної уяви, не раз трапляється у текстах поета. Зокрема, дитяча поезія «Озирнулись маки: що таке?» є віршованою загадкою і має досить однозначну відповідь, на яку натякає закінчення твору («Хто воно, ніхто в дворі не знає, / Лиш одне – говорить воно: му-у-у!» [3, с. 277]). Проте дорослі тексти автора, побудовані за законами загадки, не завжди дають можливість єдиної відповіді. Наприклад, в одній із поезій читаємо:

Прицокало, прибилося, притекло,
Припало, пригорнулось, причинилось,
Заплакало і – нікма утекло
Чорняве полум’я з печальними очима [2, с. 102].

Який денотат захований за образом «полум’я» – у тексті не сказано, читач лише може домислити, що мається на увазі певний жіночий образ.

Інший такий випадок – поезія «...Ви чуєте? Ви чуєте – він спить!», яка закінчується рядками:

Ви чуєте? Ви чуєте – він спить!
Він спить, мій звір! Прекрасний звір у серці! [2, с. 130]

Хто такий «прекрасний звір у серці» – читач також має здогадатися. Варіантом відповіді на цю авторську загадку може бути «любов».

Як одна розгорнута загадка виглядає вірш «Забриніло – і незчувсь, як відбриніло...», де не названим лишається головний діяч, невідомо, хто робить усі дії, зображені в тексті, – «пішло», «оголило», «збриніло», «щезло», «перебігло» [2, с. 384]. Однак цього разу складно навіть сформулювати можливу відгадку, яку, очевидно, кожен читач визначить для себе сам. Напевне, цього разу ми маємо справу з такою властивістю загадок, яку С. Неретіна формулює як «можливість бути нерозгаданими» [16, с. 167], а також неможливість остаточної відповіді: «Повної відповіді бути не може, бо вона відома лише творцеві» [16, с. 165]. Ми можемо хіба що припускати, чим є оте «воно» у тексті автора – містичною невидимою силою, душевним порухом чи чимось іншим.

У творчому спадку Вінграновського є текст, де загадка присутня на обох рівнях – і на образному, і на композиційному. Це поезія, на яку хочемо звернути особливу увагу, тож наведемо текст повністю:

За селом, за посірілим тином,
В лопухах великої весни,
Під бджолиним і хмариним плином
Причаївся півень навісний.
І коли з холодного порогу
Вилітає сон зорю стрічать,
Вибігає півень на дорогу
І вбиває зрошених дівчат.
Горне крильми золоту спідницю,
Мітить дзьобом вдарити між брів...
Йдуть дівчата помирать в пшеницю
Під сюрчання сірих цвіркунів.
Вип’є тіні безробітний південь,
З’їсть цибулі з хлібом – що даси.
Йде похило безробітний півень
В лопухи напитися роси...
Повен мрій дівочої загуби,
Кине крила в білий медоцвіт,
Дасть пір’їну вітрові у губи
І засне, вдивляючись у світ [2, с. 78].

На нашу думку, цей текст побудовано за принципом загадки, він містить інакомовний опис, денотат якого має бути відгаданий. Як нам видається, загадано тут сонце, яке проходить свій шлях небосхилом від ранку («Вилітає сон зорю стрічать») через південь («Вип’є тіні безробітний південь») до вечора («І засне, вдивляючись у світ»). Півень, який убиває дівчат, – це сонце, яке висушує вранішню росу. Водночас ця розгорнута авторська загадка ґрунтується на загадках народних, адже саме в них присутні образи півня як сонця і дівчини як роси.

Щодо першого образу, згадаємо народну загадку «Сидить півень на вербі, спустив коси до землі» (відгадка – сонце) [22, с. 10] (можна порівняти з образом птаха як сонця у загадці «Стоїть дуб-вертолуб, на тім дубі-вертолубі сидить птиця-вертолиця; ніхто її не достане – ні цар, ні цариця, ні красна дівця, ні попи, ні дяки, ні ми, дураки» [22, с. 10] або ж курки як сонця у загадці «Під плотом жовта куриця кублиться, кублиться і не прикублиться» [22, с. 19] – подібний образ сонця як курки у Вінграновського у рядках «І квочуть кури попідтинню, / І квочче сонце і хати» [2, с. 150]).

Уподібнення сонця до птаха має прадавнє міфологічне коріння [5, с. 100]; зокрема, такий образ зафіксовано у Ведах [1, с. 262]. Особливе значення має птах півень, який своїм співом вітає схід сонця, тому й асоціюється з цим світилом, стає його метафоричною назвою [1, с. 263–264]. О. Афанасьєв наводить уривок зі стародавнього апокрифа, де йдеться про величезного міфічного півня, який співом викликає схід сонця: «...Есть кур, емуже глава до небеси, а море до колена; еда же солнце омывается в кияне, тогда же акиян всколебається и начнут волны кура бити по перью; он же очутив волны и речет: ко-кореку! протолкуется: светодавче Господи! дай же свет миру. Еда же то вспоет, и тогда вси кури воспоют в един год (час) по всей вселенней» [1, с. 264]. Отже, з міфологічних уявлень образ півня-сонця перейшов у народну загадку, а на її основі виник авторський текст М. Вінграновського.

Інший загадковий образ у тексті – це «зрошені дівчата», які, на нашу думку, є метафоричним описом роси, що її висушує («вбиває») сонце (півень). Відгадку містить сам текст: по-перше, це епітет «зрошені», по-друге, у передостанній строфі сказано, що півень іде «напитися роси». Образ дівчини як роси або асоціація дівчини з росою наявні у народних загадках про росу: «Дівчина по полю гуляла, ключі шукала, місяць бачив – не сказав, сонце встало – підбрало» [22, с. 40]; «Ішла дівка вночі, загубила ключі; місяць украв та сонцеві оддав; як сонце встане, так її не стане» [22, с. 40] (цікаво, що тут також присутній мотив знищення сонцем дівчини-роси); «Ішла дівка до овець, загубила гребінець, місяць бачив – не підняв, сонце вкрато і – пропало» [9, с. 20]; «Зоря-зоряниця, молода дівця, гуляти ходила, сльозу зронила, місяць бачив – не підняв, сонце побачило – підняло» [20, с. 23] (тут роса зображена як сльози дівчини). Асоціація роси з дівчиною, дівчою косою і красою присутня в народних піснях, що їх наводить О. Потебня [17, с. 111–113].

Мотив убивства півнем дівчат є своєрідним перевертанням прадавнього ритуального прине-

сення в жертву самого півня. Про такий ритуал на руських землях пише, зокрема, М. Грушевський: півнів топили як жертв за мертвих [7, с. 327]; кістки півня приорювали в землю, щоб добре родило [8, с. 129]. Давнішим є негативне, а не позитивне значення символіки півня: його вважали провісником біди [5, с. 200] і смерті [25, с. 307]. Проте у поезії Вінграновського цей образ не має зловістих конотацій: акт убивства не оточений ореолом жаху, а отримує естетичне наповнення, він позначений своєрідною кольоровою гамою («Горне крильми золоту спідницю») і звуковим тлом («Йдуть дівчата помирать в пшеницю / Під сюрчання сірих цвіркунів»). Поет створює гарний образ із начебто трагічних подій, вписує його у звичайний буденний плін («З'їсть цибулі з хлібом – що даси») і навіть наповнює романтичним звучанням: адже півень «повен мрій дівочої загуби», хоча разом з тим звучить і певна «нота печалі» як знак амбівалентності життя. У світі автора немає і не може бути нічого страшного, тому що насправді навсний півень, який вибігає і вбиває дівчат, – це лише сонце, яке щоранку сходить і висушує росу.

Цікаво, що образ півня з'являється і в одній із поезій В. Голобородька, яку також побудовано за принципом загадки (щоправда, тут цей образ є метафорою дощу): «А між двома деревами / два червоних півені б'ються / крилами до землі течуть / і по найкращій у світі райдузі / почепили кожен на свої хвости / (на хвости дощу) / і пір'їну одну загубили / в палісадник щоб цвілі троянди / Кохана не зачиняй вікно / і ти побачиш як іде дощ» [25, с. 276]. Однак у цьому вірші-загадці відгадка присутня у самому тексті.

Запропоноване нами тлумачення поезії-загадки М. Вінграновського може бути лише однією можливою відгадкою для цього тексту, адже, як зазначила С. Неретіна, повна відповідь на загадку відома лише її творцеві [16, с. 165]. Ми спробували довести, що у тексті поезії маємо справу з авторською загадкою, ґрунтованою на фольклорно-міфологічних джерелах.

О. Юдін, досліджуючи народні загадки, припускає, що відповідь на них слід було знати заздалегідь: «...Знання відповіді передбачає... володіння кодом, а отже, верифікує належність до тієї або іншої соціальної (статевікової) групи (пор. пароль) або ширше – “свого” соціуму. Можна сказати, що відгадок не знають “чужі”» [26, с. 278]. Таким чином, «...загадки як такі – свого роду табуїстичні тексти, призначені в стародавні часи, можливо, для верифікації належності до тієї або тієї статевікової (соціальної) групи, тобто в найзагальнішому сенсі – також для розрізнення своїх від чужих» [26, с. 282]. Випробування загадкою в стародавні часи передбачало доведення належності людини до пев-

ного культурного коду [14, с. 209]. Можливо, аналогічну функцію загадки доцільно виокремлювати і в координатах авторської творчості, однак тут відбувається випробування читача на належність до спільного культурного коду з автором, і в разі успішного віднайдення відповіді читач стає «своїм» у авторському світі поета.

Як зазначає Ф. Євсєєв, «важливою міфоритуальною моделлю загадки було творення Всесвіту напередодні нового року... Різноманітні джерела традиційних культур свідчать про вправи із загадками, своєрідні інтелектуальні турніри на межі старого і нового року, коли, за прадавніми уявленнями, у вирішальному двобої сходились руйнівні сили Хаосу з силами Космосу, ініціюючи виникнення, упорядкування і взагалі буття Всесвіту. Людина сакральним Словом (вербальна магія), адресованим Творцю (тотему?), намагалася сприяти життєдайному акту – народженню Світу...» [14, с. 209]. Отже, «...розпаданню у порубіжні (критичні) ситуації Світу у Хаосі з наступною інтеграцією Космосу з фрагментів природи відбувалось за певним алгоритмом запитально-відповідальної форми, суголосним концептуальним принципам бінарності і діалогу первісної міфоритуальної культури» [14, с. 209].

Своєрідне розпаданню світу у хаосі відбувається і в тексті Миколи Вінграновського «За селом, за посірілим тином...», його втілено в акті вбивання дівчат, їх помирання. Проте наприкінці поезії є маркери певного впорядкування світу, розподілення його частин (вельми своєрідних, адже це – авторський світ) по своїх місцях: півень кидає «крила в білий медоцвіт», дає «пір'їну вітрові у губи», тобто сам розчиняється у світі, творить його з частин самого себе (нагадуючи, таким чином, того міфічного велетенського півня з наведеного Афанасьєвим апокрифа) і засинає, тобто відходить, а лишається власне «світ» – не дарма це слово завершує собою текст. Однак у авторській загадці остаточне впорядкування світу лишається за читачем – саме він має укласти повну цілісну картину Космосу, завершити процес його формування, давши відповідь на імпліцитно поставлене у тексті питання, ким же є той «навісний півень». Отже, загадка у Вінграновського залучає читача до процесу становлення авторського світу, перевіряє на належність до спільного з автором культурного коду і водночас дає йому змогу завершити процес творення шляхом віднайдення відповіді.

Тісні генетичні і типологічні зв'язки з загадкою має поняття табу. О. Юдін вказував на близькість табу і загадки [26, с. 277], зазначаючи, що загадки можна представити як «своєрідні висловлювання табуїстичними мовами» [26, с. 278]. Фігура замовчування (неназивання) як слід прадавніх табу часто присутня у загадках

(«Прийшов хтось та взяв щось, пішов би за ним, та не знаю за ким» (відгадка – вітер) [9, с. 12]). Саме тому у зв'язку з поетикою загадки у М. Вінграновського хочемо також звернути увагу на концепт табуованого імені, який, на нашу думку, актуальний у його творчості.

Мотив імені є для Вінграновського важливим і знаковим, автор звертається до нього раз у раз: «Ти є мені оте імення¹, / Яке несучу, не донесу» [2, с. 199]; «Два наших імені розлука вполювала... Твоїм ім'ям на тебе я молюсь...» [2, с. 304]; «Ще імені твого не знають солов'ї, / Ще імені твого не чули квіти...» [2, с. 354]; «Заспіваю твоє ім'я, / Твоє тихе ім'я вишневе... Заспіваю ті імена, / Що любили й любити будуть...» [2, с. 357]. Важливим є концепт імені-назви у рядках «Де чорний сум, а за ним суми, / Ще й одна журба плететься / Та з-понад Дніпра, та з-понад Сули, / Та з-понад води, що й не зветься...» [4, с. 145].

Знаковою тут є поезія «І ім'я», яка побудована за принципом не-називання імені, про яке йдеться, а отже, є своєрідною розгорнутою загадкою-інакомовленням, ґрунтованою на імені, яке перетворилося на табу і яке не можна озвучувати:

Спалений, спечалений печаллю,
Все життя таврований
Одним і тим же іменем,
Я до тебе, друже мій, причалюю –
Обніми мене.

...
Це ім'я – моєї долі хвища,
Це ім'я – не лоскут носовий.
Слухайте, двоногі кладовища,
На печальній радості моїй!
Це ім'я для вас лиш територія
Від колиски і до крематорія!
В цьому імені ви днюєте й ночуєте,
І для вас воно – пшениця, поросля...
Я ще назову його, ви чуєте?
Я ще потрясу ним всіх і вся! [2, с. 125–126]

Тарас Салига звертає увагу на цей текст і вважає, що в ньому зашифровано ім'я України [18, с. 4]. Справді, така відповідь прочитується досить однозначно, зважаючи на деякі маркери («територія»).

Однак мотив табуованого імені з'являється і в іншому тексті поета («І липи темна тїнь, горіха тїнь прозора...»):

Не назову тебе. Хоч знаю,
Що прийде час і назову.
І від Дунаю до Дунаю,
На верховині, на низу
Я назову тебе. Я знаю [2, с. 298].

Тут, на відміну від попередньої поезії, як видається, неназване ім'я належить не Україні, а коханій жінці (адже прикінцеве звертання у тексті – «моя дружино і жона», а отже, можемо

¹ Тут і далі підкреслення в текстах – наші. – С. Б.

зробити висновок, що і все попереднє мовлення було звернено до неї).

Накладання табу на імена – явище, поширене в примітивних культурах усього світу [25, с. 228]. Д. Д. Фрезер, досліджуючи його, зазначав, що для первісної людини, яка не розмежовує чітко слова і речі, «зв'язок між іменем і особою або річчю, яку воно позначає, є не довільною та ідеальною асоціацією, а реальним, матеріально відчутним зв'язком, який поєднує їх настільки тісно, що через ім'я магичний вплив на людину справити так само легко, як через волосся, нігті або іншу частину її тіла. Первісна людина вважає своє ім'я істотною частиною самої себе...» [24, с. 235]. Звідси – особливе піклування про ім'я, велика кількість правил щодо приховування чи зміни власних імен (наприклад, подвійні імена або уникання називання певного імені) [24, с. 235–236]. Представники примітивних культур докладають чимало зусиль, аби приховати свої справжні імена і таким чином не дати в руки ворогів зброю проти себе [24, с. 235].

Відгомони таких архаїчних уявлень (володіння іменем як влада над самим носієм цього імені) можемо бачити в рядках М. Вінграновського «Щасливий я – / В мене ім'я твоє, / І я люблю, / Яка мені ти є...» [2, с. 366], де знання імені коханої жінки («в мене ім'я твоє») означає певну владу над нею, спрямування вектору її буття у бік коханого («мені ти є»).

Зв'язок імені з тим, що йменується, констатувала О. Фрейденберг, зазначаючи, що «первісне слово містило образ тотема і його сутності – його ім'я. Перші “слави”-“слова” складаються з називань імені, пізніше – з закликів. Ці акти називань тим самим створюють прибуття тотема, його живу присутність» [23, с. 58]. Дослідниця вказує на «зв'язок інвокацій з богоуявленням; назвати бога – це викликати його» [23, с. 58] (звідси у народній свідомості й уникання називання «негативних» божеств, зокрема нечистої сили, щоб не накликати їх).

Очевидно, у творі Вінграновського «Її ім'я» можемо ідентифікувати сліди прадавніх уявлень: автор збирається назвати магичне ім'я України (яка підноситься до рівня божества; в іншій поезії читаємо: «Я вірю в Бога – в Україну. / Вона мій Бог і поводитир» [2, с. 191]) і таким чином створити її, викликати до життя, щоб нею «потрясти всіх і вся». Цей вірш – своєрідне «заклинання України», сакралізованої сутності, називання якої рівнозначне її оприявненню у світі. Проте зловживати її іменем, на думку автора, не варто (тому у тексті його й не названо), і тут слід апелювати до поясненого Фрезером не-називання як захисту носія імені. Однак коли стародавня людина приховувала своє ім'я від неприятелів, аби ті не завдали їй шкоди (буквально – фізич-

ної), то Вінграновський намагається приховати ім'я сакральної для нього України для того, щоб уберегти його від вихолощування змісту та ужиткового вживання, очистити від профанних нашарувань, які з'явилися внаслідок бездумного використання, робить спробу повернути цьому імені священне звучання («Невігласами, подонками замацаним / Наче воно зроду й не було» [2, с. 126]).

Такою ж сакралізованою сутністю, як Україна у поезії «Її ім'я», є для письменника кохана жінка у тексті «І липи темна тіль, горіха тіль прозора...», яку він теж остерігається прямо називати і яку назвати таки має («Не назову тебе. Хоч знаю, / Що прийде час і назову»), бо це ім'я наділене магичною силою («Цим словом схопленний, згуртуєш / Своє життя і всіх – до дна» [2, с. 298]). У разі називання воно заповнює собою весь простір, розгоргаючись у горизонтальних і вертикальних координатах («І від Дунаю до Дунаю, / На верховині, на низу / Я назову тебе. Я знаю»), а отже, набуває просторової протяжності. Таким чином, образи України і коханої у творчості М. Вінграновського зближуються; крім того, обидва належать до сакральних явищ, іменами яких не слід зловживати всує, оскільки вони мають велику силу і здатні впливати на довколишній світ.

Мотив імені є знаковим і для поетів Київської школи. Зокрема, приховування власних імен у В. Голобородька дослідила Ю. Шутенко, дійшовши висновку, що неназивання імен героїв у цього поета має на меті насамперед захист їх від негативного впливу [25, с. 238–239], а отже, тут незмінно зберігаються первісні табу на імена: «приховувати ім'я близької людини перед сторонніми – зберегти людину від поганого впливу» [25, с. 244]. Архаїчні уявлення про ім'я як сутність людини присутні у поезії «Дівоче ім'я», де спроби вгадати імення дівчини означають намагання пізнати її суть, а врешті суб'єкт лірики визнає: «Ніколи мені не вгадати твоє ім'я, / Як не вгадати нічого про тебе, / бо я знаю тільки про воду, про траву і про пташку» [6, с. 94]. В інших поезіях Голобородька називання, давання імені постає як необхідна умова для життя, а втрата власного імені – ознака деструкції, хаосу [25, с. 244], як-от у поезії «Без імені», де, окрім художньої моделі тодішньої суспільної ситуації, втілено міфологічний мотив родового імені [10, с. 57].

У творчості В. Кордуна також присутній концепт імені, і втрачене ім'я тут так само, як у Голобородька, означає хаос і смерть («Враз жінки у поближніх селах імена свої стратили» [12, с. 238]), а табуванням є ім'я Боже, яке назвати автор не наважується і вимовляння якого здатне впливати на реалії довкілля: «Твоїм найменням

заклинаю трави / і викликаю п'янки дощі, / велю твоїм ім'ям / цвісти степам і лукам. / Мовчу так іменем твоїм, / аж терпне в роті...» [12, с. 136]. З другого боку, неназваність у цього поета корелює з первісністю, позачасовістю, а власне з вічним модусом існування, як у поезії «На ріках безнайменних» («На безнайменних ріках – / безнайменні люди, / дні безнайменні, / безнайменне сонце» [11, с. 16]).

У творах М. Вінграновського, на відміну від згаданих авторів, не знаходимо мотиву втраченого імені, – всі імена тут відомі і знані. Проте з Голобородьком його зближує неназивання важливих імен як спосіб їх захисту (насамперед – від профанації, адже, можливо, однією з причин табу на імена коханої й України у Вінграновського є прагнення захистити їх від метушні повсякден-

ності, піднести на вищий рівень), а з Кордуном – визнання магічного впливу сакрального імені на довкілля (проте у Вінграновського на місце абстрактного божества стають Україна і жінка, чий імена здатні «потрясати» і «нуртувати» світ).

Таким чином, ми спробували розглянути і довести наявність поетики загадки, а також концепту табуованого імені у поетичних творах Миколи Вінграновського – як на образному, так і на композиційному рівнях. Модерність використання загадки письменником полягає у її символічній глибині і часом неможливості віднайдення однозначної відгадки для зашифрованого мовлення його поезій, що створює простір для роботи читацької уяви. Архаїчний мотив імені-табу модифікується у неназивання імен України і коханої, які набувають сакрального статусу.

Література

- Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : в 3 т. / А. Н. Афанасьев. – М. : Современный писатель, 1995. – Т. 1. – 416 с.
- Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. / М. С. Вінграновський. – Тернопіль : Богдан, 2004. – Т. 1. Поезії. 1954–2003. – 400 с.
- Вінграновський М. С. З обійнятих тобою днів : Поезії / М. С. Вінграновський. – К. : Веселка, 1993. – 303 с.
- Вінграновський М. С. Поезії / М. С. Вінграновський. – К. : Дніпро, 1971. – 175 с.
- Голан А. Миф и символ / А. Голан. – М. : РУССЛИТ, 1994. – 375 с.
- Голобородько В. І. Летюче віконце : Вибрані поезії / В. І. Голобородько. – К. : Укр. письменник, 2005. – 463 с.
- Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 736 с.
- Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору / В. Ф. Давидюк. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 324 с.
- Карнаухова Г., Карнаухов А. Історія загадки / Г. Карнаухова, А. Карнаухов. – Чернівці, 2007. – 128 с.
- Колесник В. Київська школа та Віктор Кордун: поезія зворотності / В. Колесник // Світо-вид. – К. ; Нью-Йорк, 1999. – Ч. IV (37). – С. 47–80.
- Кордун В. М. Зимовий стук дятла : поезії / В. М. Кордун. – К. : Укр. письменник, 1999. – 127 с.
- Кордун В. М. Сонцестояння: Поезії / В. М. Кордун. – К. : Дніпро, 1992. – 301 с.
- Левин Ю. И. Семантическая структура русской загадки / Ю. И. Левин // Труды по знаковым системам. – Т. VI (вып. 308). – Тарту, 1973. – С. 166–190.
- Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
- Народні загадки / упоряд. М. К. Дмитренко. – К. : Ред. часопису «Народознавство», 2003. – 128 с.
- Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. История : миф, время, загадка / С. С. Неретина. – М. : Гнозис, 1994. – 208 с.
- Потебня А. А. Объяснения малорусских и сродных народных песен / А. А. Потебня. – Варшава, 1883. – 268 с.
- Салига Т. «Крайно чорних брів й важких, повільних губ, темнах губ, що їх не процілуєш». Дискурс української історії в поезії Миколи Вінграновського / Т. Салига // Українська літературна газета. – 20 серпня 2010 р. – № 17 (23). – С. 4–5.
- Салига Т. Поет – це слово. Це його життя... / Т. Салига // Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. / М. С. Вінграновський. – Тернопіль : Богдан, 2004. – Т. 1. Поезії. – С. 5–54.
- Скарби мудрості. Українські народні анекдоти, загадки, казки, легенди, прислів'я та ін. – К. : Радянська школа, 1966. – 219 с.
- Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. – М. : Изд-во политической л-ры, 1989. – 573 с.
- Українські народні загадки. – К. : Вид-во Академії наук Укр. РСР, 1963. – 341 с.
- Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М. : Наука, 1978. – 605 с.
- Фрэнгер Д. Д. Золотая ветвь / Д. Д. Фрэнгер. – М. : Издательство политической литературы, 1983. – 703 с.
- Шутенко Ю. Фольклорна традиція та авторське «Я»: поезія Василя Голобородька : монографія / Ю. Шутенко. – К. : Наукова думка, 2007. – 356 с.
- Юдин А. Табу и загадка (об аналогичности образования заместительных номинаций) / А. Юдин // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту : зб. наук. праць. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 277–282.

S. Bohdan

POETICS OF RIDDLE AND CONCEPT OF TABOOED NAME IN MYKOLA VINHRANOVSKY'S WORKS

The article attempts to examine the elements of riddle poetics and the motif of the tabooed name in Mykola Vinhranovsky's poetry on the level of images and composition, to identify their functions and authorial modifications compared to archaic models, as well as to draw parallels with the works of the Kyiv School poets.

Keywords: riddle, taboo, name, denomination, myth, poetry, Mykola Vinhranovsky.

Матеріал надійшов 29.05.2011